

**PEDAGOGIK KONFLIKTLARNING BARTARAF ETISH
TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN
JARAYONNING MAZMUNI**

*Toshkent Kimyo xolqaro universiteti MPRI 6-U talabasi
Yunusova Fazilat Ulug'bek qizi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim tizimida pedagogik konfliktlarni vujudga kelish sabablari va ularni bartaraf etish tushunchalarini shakllantirish borasida mulohazalar o'rin olgan. Pedagogik konflikt yoki konfliktologiya ijtimoiy hayotdagi ko'p uchraydigan holat hisoblanadi. Barcha ta'lim muassasalarida pedagogic konfliktlar vujudga kelishi haqida hamda ziddiyatli vaziyatlarni hal qilishning samarali usullarini topish jarayoni muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: agressiya, mahaliy konflikt, pedagogik konflikt, kelishmovchilik, raqobat, rivojlanish, ziddiyat, g'azab, ruhiy holat.

Pedagogik konfliktologiya yoki konfliktlar yechimi sohasi yangi rivojlanib kelayotgan va taraqqiy etayotgan fan sohalaridan biri hisoblanadi. Konflikt-o'zaro qarama-qarshi bo'lgan ziddiyatli manfaatlar va munosabatlarning ochiq to'qnashuvidir. Konfliktning yechimini toppish-konfliktivaziyatni yo'qtish hamda u yuzaga keltirgan munosabatlarni to'g'ri yo'lga solish bilimlari va ko'nikmalari majmuidan iborat.[6,9]

Ta'lim jarayonida o'zining "men"ini hurmat qilishga odatlangan o'quvchilar yoki talabalar o'rtasida ziddiyatli munosabatlarning bo'lishi tabiiy hodisa, lekin amaliy ko'nikmaga, kuchli tayyorgarlikka ega bo'lmagan pedagoglar yoki rahbarlar ham ziddiyatli munosabatlarning paydo bo'lishiga sharoit yaratadi. Pedagogika va psixologiya fanlarini o'rganishga va pedagogic konfliktni birgalikda hal qilishga imkon berishi mumkin. Ularning ikkalasi ham bitta umumiy jarayonni – insonning aqliy faoliyatini va uning xatti-harakatlarini o'rganadilar. Bugungi kunda zamonaviy o'qtuvchi auditoriyaga ijtimoiy psixologik tayyorgarsizlik kira olmaydi. Shuning uchun o'quvchilar o'rtasida o'zaro munosabatlarni o'rnatish, bolalar guruhida ijtimoiy-psixologik mexanizmlardan foydalanishni bilishi kerak. Shaxsning shakllanishida u yashayotgan muhit, odamlar va jamiyatning roli juda katta. Chunki ijtimoiy muhitdagiturli hodisalar inson ongiga bevosita ta'sir qiladi va unda chuqur iz qoldiradi. Buni hisobga olgan holda, o'qtuvchi bolalar psixalogiyasi va xarakterini o'rganishi va shu asosda aniq va izchil ta'lim tizimini ishlab chiqishi kerak. Pedagog psixalogiyada mavjud 4ta temperamentni bilishi kerak, chunki bu tushunchalar ta'lim tizimidagi pedagogic konfliktlarni oldini olishda asosiy omil hisoblanadi. Ta'limning samarali bo'lishi, avvalambor, o'qtuvchiga, uning bilim darajasiga, kasbiy

tayyorgarligiga va pedagogic mahoratiga bog'liq. O'qtuvchi ijodiy fikrlovchi: umuminsoniy va milliy qadriyatlarni, dunyoviy bilimlarni mukammal egallagan bo'lishi, o'z kasbi va bolalarni yaxshi ko'radigan insonparvar, adolatli, talabchan, odobli, har biro'quvchisi ulg'ayib kelajakda komil inson bo'lishiga ishonadigan, ularning barkamol shaxs ishbilarmon kishi bo'lib yetishishiga ko'maklashadigan mutaxassis bo'mog'i lozim. Pedagogik konfliktlar vujudga kelmasligi uchun o'qtuvchi nozik psixolog va mohir pedagog bo'lishi lozim. Tarbiyachi nazariy bilimlari va pedagogic sezgirligi vositasida o'qtuvchilar va o'quvchilar bilan oson aloqaga kirishadi, maktabda va undan tashqarida birgalikdagi faoliyatni mohirlik bilan uyg'unlashtiradi. Tarbiyalanuvchining fikri, tuyg'usi va irodasini bevosita va bilvosita bo'lishqarish san'atini egallagan bo'lishi darkor. [1.28] Talaba xatti-harakatni asosan o'qtuvchi shaklida qabul qiladi. Oqtuvchi bir umir talaba uchun sevimli, ideal, namuna, bo'lib qolishi kerak. Pedagogik konfliktlarni sabablari guruhdagi har bir shaxsning xulq-atvorida, shaxsga tegishli millat, xalq, mintaqa, xususiyatlarida namoyon bo'ladi. Konflikt har bir inson hayotining ajralmas qismi bo'lib, inson erta bolalikdanoq o'zi istamagan tarzda turli ziddiyat va nizolarga duch keladi. Konfliktli vaziyatlarning kelib chiqishi haqida bilishimiz kerak bo'lgan narsa shundaki, konfliktlarning kelib chiqishida "konfliktogenlar" juda muhim ro'l o'ynaydi.

Konfliktogen-konflikt uchun sharoit yaratish, nizolarni qo'llab-quvvatlash deb tarjima qilinadi. Inson ulg'aygani sari qarama-qarshiliklar myrakkablashadi va shunga mos ravishda odamlarning hayotiy tajribasi soddalik, o'ychanlik jiddiylik tomon o'zgaradi. Chunki u o'z his - tuyg'ularini nazorat qilishni, ularni ma'lum bir tarzda tartibga solishni, ularni boshqarishni o'rganadi. Konflikt signallari konfliktni to'liq namoyon bo'lishidan oldin tomonlar o'rtasida kelishmovchilik, inqiroz, tushunmovchilik, befarqlik, ajralish paydo bo'lishini ko'rsatadi. Konflikt signallariga e'tibor uning keyingi rivojlanishi uchun asos bo'ladi. Shuning uchun mo'joroning signallarini bilish va ularga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish kerak. Agressiya va zo'ravonlik o'zaro bog'liq tushunchalar bo'lib, inson kayfiyatidagi tajavuskor holatlarning o'sishi va to'planishi natijasida zo'ravonlikga olib kelishi mumkin. Agressiya lotincha "hujum qilish" degan ma'noni bildiradi. Agressiya inson xarakterining tug'ma va tabiiy elementidir. Shuningdek favqulodda vaziyatda inson his-tuyg'ularini boshqara olmasligi natijasida paydo bo'lishi mumkin. G'azab, nafrat va shu kabi psixologik sharoitlar ziddiyatli vaziyatlarda aniq paydo bo'lishi uchun ajoyib imkoniyatga ega. Ta'lim va tarbiya ko'p qirrali va murakkab jarayon bo'lganligi sababli o'quvchilar va o'qtuvchilar o'rtasida ba'zi kelishmovchiliklar yuzaga keladi. Agar ularning oldi olinmasa kelishmovchiliklar nizolarga aylanadi. Shuning uchun ta'lim muassasalarida o'quvchilar va o'qtuvchilar o'rtasidagi kelishmovchiliklarni bartaraf etishda ko'plab pedagoglar, psixologlar, tadqiqotchilar manfaatdor.

O'zbekiston konfliktologiyasi hozirgi kunda mustaqil fan sifatida shakllanishning yakuniy bosqichini boshdan kechirmoqda. mustaqillikning dastlabki yillarida konfliktologiya bilimlarining fanlararo paradigma konturlari belgilanib tizimli evolutsion yondashuv ularning asosi sifatida qabul qilindi. So'ngi paytlarda konfliktologiya tarmoqlarini shakllantirgan xususiy (alohida) konfliktologiya fanlarida ushu ilmiy muammo bo'yicha ko'plab qiziqarli, foydali tadqiqotlar olib borildi. Biroq mahaliy konflikt ekspertlari hali konfliktlarning mohiyati, ularning tasnifi genesis tuzilishi va boshqalarni tushinishga umumiy yondashuvni ishlab chiqarolishmadi. bunday yondashuv bir yoki undan ham yaxshiroq bir nechta variantni muhokama qilish asosida ishlab chiqilishi mumkin. Sohaning bugungi kundagi dolzarb ahamiyatini hisobga olgan holda, nafaqat maxsus maktablar, balki mavjud ilmiy markazlar o'rtasidagi, hamkorlikning dasturiy omillari ham jadal rivojlanmoqda. 1989-yil konfliktologiya bo'yicha Rossiya-Amerika dasturi yaratildi. Ushbu dastur doirasida konfliktlarni o'rganish va hal qilish instituti (CRI) ko'magida Peterburg konfliktlarni hal qilish markazi yaratilib, u ham bilishga oid nazariy, ham utilitar-amaliy muammolarni hal qilishga qaratilgan, ya'ni odamlarga konfliktlar bilan nima qilish kerakligini, anglatish, tushuntirish, yordam berish kerak edi. Mahalliy olimlar fikriga ko'ra, konflikt va undan himoyalalanish davrning eng dolzarb muomosi bo'lib, uni hal qilish nafaqat muayyan bilim, balki odamlarning masalalarini amalda konfliktsiz hal qilishga xohishi, istagini ifoda etadi. [6.17]

Konfliktologiya fani pedagogika, psixologiya, valeologiya, umumiy pedagogika, ma'naviyat va sotsiologiya fanlari bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu fanlar bilan hamkorlikda faoliyat olib boradi va talabalarni har tomonlama tarbiyalaydi. Pedagogika fani ta'lim tarbiya jarayonida o'rganiladi. Shuning uchun ham bevosita konfliktologiya fani orqali ta'lim jarayonida o'qtuvchi va o'quvchi o'rtasidagi konfliktlarni o'rganamiz. konfliktologiyaning pedagogic fanlari bir birini to'ldiradi. Psixologiya kursida biz psixik jarayonlarni, psixologik holatlarni, shaxsning individual xususiyatlarini o'rganamiz. Agar o'qtuvchi psixologiya kursini mukammal o'zlashtirsa, o'qtuvchi va talaba o'rtasidagi ziddiyatlarga butunlay barham berilgan bo'lardi. Konfliktologiya ushbu fanlar bilan birgalikda o'qtuvchi va talaba o'rtasidagi munosabatlarni, muloqot jarayonida ularning bir birini tushunishini o'rganadi. darsning samarali o'tkazilishishundan iboratki, o'qtuvchi o'quvchilarning mavzu bo'yicha erkin fikrlarini tinchlantira oladi. insoniyat tarrahiyoti tarixi shakl va mazmunan bir-birini takrorlamaydigan shaxslar, guruhlar, qatlamlar va hodisalarga turlicha yondashuvlarning nomoyon bo'lishi bilan tavsiflanadi. Turli madaniyat va yondashuvlar ijtimoiy hayot tarrahiyotining oqilona asoslarining paydo bo'lish, rivojlanish qonunning nazariy va amaliy mezonlarini shakllantirishga xizmat qiladi va shu bilan birga, turli hil ijtimoiy xavflar, tanazzullar, o'ziga xos shakllarning namoyon bo'lishiga olib keladi. Shuning uchun nizolar shakllari va turlarining o'ziga

xos xususiyatlarini hisobga olgan holda,ular quydagilar:nizolarning obykti,maqsadi,oqibatleri va yo'nalishi,ularning nomoyon bo'lishi sabablari va oqibatleri,to'satdan kutilmagan hodisalar,keskinlik vaqti,davomiyligi va darajasiga,konfliktlarning kelib chiqishi va uning ishtirokchilariga,ijtimoiy hayotni tashkil etish darajasiga,vaziyatni subyektiv idrok etishni hisobga olgan holda,turlarga ajratiladi.Agar konfliktning asosini tomonlarning ruhiy holati shuningdek ushbu holatga ko'ra konfliktli vaziyatdagi odamlarning xatti-harakatlari tashkil qilsa,konfliktlarni oqilona va hissiy turlarga bo'lish mumkin.kuch bosimning darajasi mezon sifatida qabul qilinganda,bunday hollarda mojarolar quolsiz (bojxona urushlari) va qurolli to'qnashuvlarga bo'linadi.Ular aslida turli miqiyosdagi urush operatsiyalarini o'tkazishdan iborat.Agar konfliktlar darajasimezon sifatida olinsa,konfliktlarning tajavuskor va murosasiz turlari borligini aytish mumkin.Shuningdek asosiy va asosiy bo'lmagan masalalar yuzasidan yuzaga keladigan nizolar ajratiladi.Ammo barcha ziddiyatlarni yagona universal sxemada jamlab bo'lmaydi.Masalan,kurash shaklidagikonfliktlarni hal qilish faqat tomonlarning birining g'alabasi bilan yakunlanishi mumkin,munozaralar toifasidagi konfliktda esa umumiy murosani tanlash mumkin.

Ochiq bahslar,odatda o'qtuvchi va talabaning ko'zi oldida sodir bo'ladi.To'qnashuv sodir bo'lgunga qadar ular to'liq pishib yetiladi.Bunday konfliktlar rahbariyat nazorati ostida bo'lganligi sababli ular ta'lim jarayoniga kam xavf tug'diradi va ularni boshqarish oson.Yopiq to'qnashuvlar vavflidir.bunday baxslarni belgilangan vaqtda asta-sekin portlab ketadigan minaga o'xshatish mumkin.Agar konflikt hali bajarilmagan yoki ular boshqalarning ko'zidan yashiringan bo'lsa,boshqacha aytganda ziddiyat o'quvchi va o'qtuvchining ichida bo'lsa,bilinki bu juda xavfli va uni boshqarish,nazorat qilish juda qiyin.Yopiq nizolar kopincha fitna,gijgijlash,nayrang,fisq-u fasod korinishidagi rivojlanish natijasida vujudga keladi.Ular fitna va buzg'unchilikga qaratilgan bo'lib yolg'on,uydirma ,tuxmatli bayonotlar talabalar uchun asosiy qurol bo'lib xizmat qiladi.Ochiq nizolar ko'pincha,nizo qiyinchilikning rivojlanishi natijasida vujudga keladi.Ular ochiq qo'ng'iroq,tovush chaqiruvida ifodalanadi.Bunda o'qtuvchilar o'ziga qarama-qarshi bo'lgan talabaning qiziqishini o'z manfaati yo'lga aylantiradi.

Xulosa qilib aytganda konflikt muloqotning ekstremal shakli hisoblanadi.O'zaro idrok,noto'g'ri fikr va ishonchsizlik,salbiy his tuyg'ular bilan buziladi.Buni anglash hissiy qo'zg'alishni oshiradi,istalgan narsaga erishish ehtimoli kamayadi.Tuyg'ular paydo bo'lgan obyektiv yoki subyektiv to'siqlarga qaratilgan.Manfaatlarning to'qnashuvi xulq*-atvor no'rmalariga qarashlar shundan kelib chiqadi.har qanday ijtimoiy konfliktning asosiy tarkibiy qismlariga qoida tariqasida konfliktning subyetleri,ular o'rtasidagi munosabatlar,shuningdek uning sabachisi bo'lgan sub'ekt kiradi.Bu shaxs shaxsining shakillanishi,shakillanishning o'ziga xos katalizatoridir.

Konfliktning asosiy ijobiy funksiyalari shundaki u qarama-qarshilik sifatida rivojlanish manbai hisoblanadi. Mojoro paytida odamlar munosabatlarning yangi darajasiga ko'tarilishi mumkin. Mojoro uchun potensial imkoniyatlarning mavjudligi uning shaxs hayotidagi ehtimoliy halokatli rolini istisno etmaydi. Haqiqiy to'qnashuvlarning aksariyati konstruktiv va buzg'unchi funksiyalarni bajaradi. Subyekt faollik yondashuviga ko'ra subyektlar har qanday konfliktning asosiy tarkibiy elementi hisoblanadi. Ular qarama-qarshi tomonlar sifatida harakat qilib o'z harakatlari bilan konfliktning o'zini keltirib chiqaradi, unga ma'lum mazmun va keskinlik beradi, uning borishi va o'zgarishini belgilaydi. Konfliktning asosiy ishtirokchilari bir biriga qarshi faol (hujum yoki mudofaa) harakatlarni bevosita amalga oshiradigan manfaatdor tomonlar yoki qarama qarshi kuchlar, konflikt subektlari hisoblanadi. Manfaatdor tomonlar har qanday mojoroning asosiy bo'g'inidir. Tomonlardan biri konfliktni tark etsa u to'xtaydi. Konfliktdagi hatti harakatlar strategiyasi – bu konfliktga nisbatan shaxsning yo'nalishi, ziddiyatli vaziyatda xatti – harakatlarning muayyan shakllariga o'rnatilishi. Beshta strategiya mavjud: raqobat, hamkorlik, murosaga kelish, turar joy, qochish. Mojorolarda taktikalar, odatda, yumshoqdan qattiqqa o'zgaradi. Mojoroni tugatish bilan bo'g'liq yondashuv, odatda, tartibga solish (ta'sir) tushunchasi bilan, murosaga va hamkorlik bilan bog'liq yondashuv esa hal qilish konsepsiyasi bilan bog'liq. nizolarni hal qilishning kuch ishlatish usullariga tez-tez murojat qilish quyidagi asosiy omillar bilan belgilanadi: tomonlar o'rtasidagi muloqotdagi qiyinchiliklar, bir-birini notog'ri tushinish: tomonlar o'rtasidagi ishonchning past darajasi: muzokaralar orqali emas, balki kurash orqali ko'proqnarsaga erishish mumkinligiga ishonch: qarama-qarshi tomonning kuchli harakatlariga javob hisoblanadi. Konfliktni hal qilish uchun unda hatti harakatlar strategiyasini tanlash kerak. Shu maqsadda asosiy xulq atvor strategiyalarni ko'rib chiqish amalga oshiradi. Lekin, albatta, strategiyalar va umumiy qoidalarni bilishning o'zi yetarli emas, ularni tog'ri va o'z vaqtida qo'llay bilish ham kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Olsson, Thomas, Martenson Katarina and Roxa, Torgny. Pedagogical competence. (manual). Swedish. Division for Development of Teaching and Learning Uppsala University, 2010-234-b
2. Abduqodirov A.A, Astanova F.A, Abduqodirova F.A, "Case study" uslubi: nazariya, amaliyot va tajriba – T; "Tafakkur qanoti" 2012-134 b
3. Axmedova M.T. Pedagogik konfliktologiya. O'quv qo'llanma- T Adabiyot uchqunlari, 2017. -320 b.
4. Qodirov S, Qodirova N, "Ma'naviy ustoz va shogird mas'uloyati" - T 2006-56b
5. Xoliqov A, Pedagogik mahorat- X; IQTISOD-MOLIYA 2011-420b.

6. Qayumov B.F Tarbiyada yoshlarni salbiy illatlardan himoyalash, maktab va mahalla faollarining asosiy vazifasi. Yoshlarni oilaparvar, ota-onalikka tayorlashda oilaning roli mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari - T., 2013. - 224b.
7. Hodiye B.Yu., Boltaboyev M.R Oliy o'quv yurtidagi Tarbiyaviy ishlarga psixologik yondashuvlar. - T., 2009 - 119 b.

FOYDALANILGAN INTERNET SAYTLARI;

1. www.ziyonet.uz
2. www.eduportal.uz
3. www.pedagog.uz
4. www.natlib.uz
5. www.tdpu.uz